

A FÉRFIKÉP VÁLTOZÁSÁNAK VIZSGÁLATA AZ ÖRÖKBEFOGADÁS SORÁN*

CSAPÓ Orsolya
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

Az örökbefogadás az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbe fogadott gyermek között rokoni kapcsolatot létesít az örökbefogadott gyermek családban történő nevelkedése érdekében.¹ Az örökbefogadás jogintézményének célja, hogy örökbefogadó és örökbefogadott között új és állandó kapcsolatot létesítsen. Ennek a kapcsolatnak a jellege és célja hosszú fejlődésen ment át a történelem során, melynek hangsúlyai folyamatosan változtak az időben.

A római jogban ismert örökbefogadás (*adoptio, arrogatio*) elsődleges célja az volt, hogy mesterséges leszármazó-felmenő kapcsolatot létrehozva gyermekhez, elsősorban fiúhoz juttassa a rendszerint idős *pater familias*okat.² Az örökbefogadás korai formáit tehát férfiak gyakorolhatták, kiválasztva az örökbefogadandó személyét, s mivel az elsődleges cél a név, a nemzetség és a vagyon fennmaradásának biztosítása, így – legalábbis kezdetben – csak nagykorú személyek között jöhetett létre, s az örökbefogadott is jellemzően férfi volt. Az örökbefogadás hatására az örökbefogadott az örökbefogadó családjába került, így az örökbefogadás egyszerre szolgálta a vallási kötelezettségek teljesítését és a családtagokról való gondoskodást is. Noha idővel a szabályok enyhültek, így önjogú nők is örökbe fogadhattak, s gyermekek is örökbefogadhatókká váltak, a kapcsolat ennek ellenére férfiközpontú maradt, s alapvető céljaként a család, az öröklés biztosítása megmaradt.

A feudális jogban az örökbefogadás háttérbe szorult,³ azonban továbbra is vagyoni jogi, szerződéses alapú és férfiközpontú: elsődleges célja az örökössé tételre, a név

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ Ptk. 4:119. § (1).

² PÉTER Orsolya Márta: »Filios... et adoptiones faciunt« Az örökbefogadás a római jogban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011. különszám, 106.

³ WEISS Emília: Az örökbefogadás néhány társadalmi és jogi kérdése. *Magyar Tudomány*, 1997/2. 181.

továbbvitelére szűkül. Werbőczy Hármaskönyve – melyet egészen a XIX. századig alkalmaznak – két formában ismeri: a fiúvá és a testvérré fogadás.⁴ Első esetben a törvényes fiútudó nélküli nemesek nyilatkozatait hagyhatta jóvá a király, mellyel az örökbefogadott nemességet nyert, s jogosulttá vált a birtok megöröklésére. Második esetben csak nemesek között állhatott fenn, kölcsönös megállapodás alapján.⁵ Mint látszik, az örökbefogadás itt is az örökbefogadó férfi elhatározása, az örökbefogadottat ő választotta, s vagyoni indíttatású döntés – így racionális okokból zömmel nagykorú férfiak örökbefogadásáról szól. Ritkaságának oka a nemesség körében ugyanakkor az uralkodó hozzájárulásának szükségessége, „mivel fejedelmünk engedélyének vagy jóváhagyásának kinyerése nélkül, az ilyen helyettesítésnek vagy örökbe fogadásnak semmi ereje nincsen vagy nem lesz; hanem ama javasak háramlása egyenesen a fejedelemre és a szent korona joghatóságára néz és tartozik”,⁶ azaz jóváhagyás nélkül nem vált ki joghatást. A nemesi földbirtok az ősiség értelmében a nemzetségé volt, nem az egyéné. Ha valaki gyermektelenül halt meg, akkor azt az atyafiság örökölte, végrendelkezni az örökölt családi birtokról nem lehetett, így az örökbefogadás volt az egyetlen módja, hogy a gyermektelen birtokos személyes akarata érvényesüljön a halál után. Ugyanakkor ez a lépés sértette a rokonság, a potenciális örökösök érdekeit, ezért igyekeztek megakadályozni a jóváhagyást. Leggyakrabban maga a birtokos is a családjában akarta tartani a birtokot, ezért rokonai közül választott férfi örökös, például valamelyik unokaöccsét fogadta örökbe, ill. vejét, amennyiben leánygyermekkel rendelkezett. Nem volt feltétel, hogy az örökbefogadott árva vagy elhagyott legyen. A felek szerződése rendezte, átkerült-e egyáltalán az örökbefogadott az örökbefogadó családjába, ui. a magyar jogrend ismerte az „*adoptio minus plenat*” formulát, azaz a szülői felügyeleti jog átszállása nélküli örökbefogadást. S nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az örökös nélkül elhalt nemes birtokai a kincstárra háramlottak, így az uralkodó maga is ellenérdeklét volt a jóváhagyásban.

Ugyanakkor a parasztság és az iparosréteg körében az örökbefogadás a munkaerő pótlására is szolgált, így „ténylegesen pótolják vele a gyermek, főleg a fiúgyermek hiányát, a munkaerőt, a névviselőt, a gondozót, és majdan az örökösöt.”⁷ Elsősorban a rokonság körében kerestek örökbefogadásra alkalmas gyereket, hiányában árvát, akit kiskorúként befogadtak, neveltek. Az örökbefogadottak ilyen esetben is munkaerejük okán zömmel fiúk voltak, de nem a legifjabb korosztályból. Az örökbefogadott gyermektelen örökbefogadók esetén a vérszerinti gyermek helyzetébe kerül, ugyanakkor ha tehetős, gyermekes örökbefogadóhoz kerül, nem számít egyenrangú örökösnek: felnevelik, kiházásítják, s valamilyen vagyoni juttatásban is részesül szerződésüknek megfelelően tartásának, nevelésének fejében, de egyebekre nem jogosult.

Noha hosszú időn keresztül az örökbefogadások zöme felnőtt férfiak egymás közötti, jobbára vagyoni célt szolgáló megállapodásán alapult, a szülői szerep helyenként mégiscsak megjelenik, s ahogy a paraszti és iparosréteg körében láthatjuk, a gyerekkorúak

⁴ WERBŐCZY István: Tripartitum 66. czim 1–3. §.

⁵ BEKE-MARTOS Judit: Az örökbefogadás – jogtörténeti megközelítésben. *Családi Jog*, 2009/4.

⁶ WERBŐCZY i. m. 4. §.

⁷ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 495.

örökbefogadása irányába indul; a modernitással egyre gyakrabban fordul elő kiskorú örökbefogadása, néhol már az anyaság, apaság iránti vágy motivációként való megjelenése. XIX. századtól megfigyelhető az örökbefogadás terjedése, megerősödése: de az örökbefogadás továbbra is a család nevének fennmaradása, a vagyon egy kézben tartásának eszközeként szolgált, emellett „ingyen” munkaerővel erősítette a családot, amely célokat a végintézkedések nem tudtak megvalósítani, az eredendő vagyoni célt a „családi” kapcsolat létesítése csupán leplezte.⁸A családi jelleg megjelenése a korszak szabályozásában inkább kényszer, semmint önkéntes vállalás: amennyiben kiskorú örökbefogadása történik, kénytelen lehet az örökbefogadó nevelési feladatokat is ellátni, noha az örökbefogadásra a józan racionalitás indította – ennek következtében szülői feladatait sokszor kényszerként, hiányosan, vagy nem teljesíti. Fenti motivációkból következően nem meglepő tehát, hogy a korszak ideális örökbefogadottja továbbra is fiú.

A XIX. század második felében az Optk.⁹ átmeneti hatálya következtében tovább alakultak az örökbefogadás szabályai. Az Optk. szerint gyermektelen, legalább 50 éves személy fogadhatott örökbe, kiskorú és nagykorú személyt egyaránt, amihez legalább 16 év korkülönbség, az apa, hiányában anya vagy gyám és a bíróság hozzájárulása szükséges. A kapcsolat szerződéses, pusztán a felekre (atya, gyermek és ha van, anya) kiterjedő hatályú, s bejelentésköteles, amely egyben egyfajta állami megerősítést is jelentett. A szabályok alapján deklaráltnan *családjogi kapcsolat* létesül örökbefogadó és örökbefogadott között, s alkalmas a rendszer a kiskorú gyermek családban nevelésének biztosítására is.

Ugyanakkor az életkori szabályokból s az örökbefogadott nagykorúságát engedő rendelkezésből következően továbbra is az érettebb, ebből következően vagyoni indíttatású örökbefogadó kapcsolat a jellemző. S a szabályozás – a kor családjogába illően – továbbra is férfiközpontú: a fogadott gyermek az örökbefogadó atyai hatalma alá került a felek szerződése alapján, megtörténtéhez az örökbefogadott gyermek törvényes atyjának engedelmé szükséges – csak az atya hiányában pótolhatja azt kiskorú gyermek esetén az anya vagy a gyám hozzájárulása.¹⁰ A speciális, harmadik személy hozzájárulásával kötött szerződés alanyai továbbra is a partnerválasztás szabadsága alapján találnak egymásra. Az apa, anya, gyám nyilatkozata azonban egyszerre saját joglemondásuk, s egyben kiskorú esetén a gyermek képviselőtében tett nyilatkozat, amely felek érdekelletében állhatnak, ezért a bíróság, kormányzék jóváhagyásához kötött.

Vagyoni hatását korlátozza ugyanakkor az örökbefogadásnak az öröklés szerződésbeli szabályozhatósága: ha a felek másként nem rendelkeztek, az örökbefogadott törvényes örökösévé válik örökbefogadónak,¹¹ ez azonban a szerződésben kizárható.¹²

⁸ RÉKASINÉ ADAMKÓ Adrienn: *Az örökbefogadás a modern magyar családjogban 1861-től napjainkig*. Phd értekezés. Pécs, 2021. 33. (<https://tinyurl.com/ykvy9a7t>)

⁹ Osztrák Polgári Törvénykönyv, egészen pontosan: Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ami 1812. január 1-jén lépett hatályba az Osztrák–Magyar Monarchia örökös tartományaiban, Magyarországon pedig 1853 és 1861 között volt hatályban.

¹⁰ Optk. 181. §.

¹¹ Optk. 183. § alapján.

¹² Optk. 184. § szerint a felek jogai a szerződésben eltérően is rendezhetők, ha az örökbefogadás lényeges tartalma (ami 182. § szerint a névviselés) vagy mások jogai „rövidsége nem szenvednek?”. Kógens joghatás tehát az örökbefogadó nevének viselési kötelezettsége, az öröklés azonban diszpozitív.

Azonban örökbefogadó még vonatkozó szerződéses rendelkezés esetén sem lehet törvényes örököse örökbefogadottnak a kor joggyakorlata szerint.¹³ Az Optk. rendelkezései patriarchális felfogást tükröznek: bár a törvény szövege alapján nem csak férfi lehet örökbefogadó, a gyakorlatban azonban mégis az látszik, hogy férfi, vagy ritkábban házaspár fogad örökbe többségében fiúgyermeket.

Az Optk. hatása korlátozott időben és térben,¹⁴ ezért pl. a gyermektelenség s az életkor továbbra sem egész országra kiható feltétel, s az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal az ország nagy része visszalépett a korábbi magánjogi törvényekhez: az örökbefogadás elvesztette kifejezett családjogi jellegét, visszatér – inkább fennmarad – a vagyoni jelleg. A tradicionális magyar jog szerint ugyan az örökbefogadás „a szülő és gyermeke között létező és a vérségi leszármazáson nyugvó, természetes kapcsolatot utánzó jogintézmény”,¹⁵ de az örökbefogadás a magyar magánjogban azon örökösödési szerződést jelenti „mely által valaki egy tőle idegent vagyonára nézve örökösnek fogad.”¹⁶ Ily módon az öröklési szerződés egyik változatának volt tekinthető, mivel magánjogi hatása – mint pl. az öröklés – érvényesült bármilyen megerősítés, hatósági jóváhagyás nélkül is, tartalmát a felek szabadon meghatározhatták.¹⁷ Az öröklési szerződéses jelleget erősíti, hogy az örökbefogadott öröklésből való kizárása az elmélet szerint nem lehetséges: amennyiben az örökbefogadó a szerződésben nem jelentette ki minden feltételtől és korlátozástól mentesen, hogy az örökbefogadott olyan öröklési jogot nyer, mintha az örökbefogadónak törvényes házasságából származó gyermeke volna, a szerződés – az öröklési jog feltétlen biztosítása hiányában – nem nyert megerősítést.¹⁸

Csakhogy a gyakorlatban egyre problémásabbá vált a fragmentált, helyenként túlzottan megengedő, hiányzó szabályozás. Egyrészt ez komoly visszaélésekre adott lehetőséget – például a nemzetközi örökbefogadások jelentős része színlelt ügylet, ami az állampolgárság megszerzését, s ezzel a magyar jog alkalmazhatóságát célozza –,¹⁹ másrészt rengeteg gyerek került állami gondozásba a háború következtében: az apa nem tért vissza a frontról, az anya pedig nem volt képes eltartani a családot,²⁰ s szük-

¹³ RÉKASINÉ (2021) i. m. 42.

¹⁴ Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok bevezetésével az Optk. a Határőrvidéken, Horvátországban, Szlavóniában, Fiumében és Erdélyben marad hatályos, Bosznia-Hercegovinában pedig szubszidiárius jogként, ugyanakkor a jogtudomány és az oktatás terén továbbiakban is éreztette hatását. Bővebben ld. GEDEON Magdolna: Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon. *Klió*, 2011/4. 78–83. (<http://www.c3.hu/~klio/klio114/klio078.pdf>)

¹⁵ WENCZEL Gusztáv: Örökbefogadás. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon V.* Budapest 1904. 753.

¹⁶ WENCZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere.* Budapest, 1874. 469.

¹⁷ TÓTHNÉ FÁBIÁN Eszter: Az örökbefogadási jogviszony tartalmának változása. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 43. évf., 1993/1–4. 512. (http://acta.bibl.uszeged.hu/6792/1/juridpol_043_511-518.pdf)

¹⁸ GAÁR Vilmos: *Az örökbefogadásról.* Budapest, 1898. 31.

¹⁹ RÉKASINÉ (2021) i. m. 53. ismertet egy Jogászegyleti előadást 1911-ből egy főváros környéki földművesről, akinek 150 örökbefogadott fia van, akik osztrák állampolgárként az osztrák jog szerint elválni nem tudtak, s váltak örökbefogadással s honosítással magyarrá, hogy ezt megtehessek.

²⁰ RÉKASINÉ ADAMKÓ Adrienn: Az örökbefogadás Magyarországon 1946 előtt és az örökbefogadás gyakorlata Baranyában. *Diké*, 2018/1. 80. (https://md.ajk.pte.hu/sites/default/files/zeitschrift/dike-2018-1_0.pdf)

ség lenne ezen kiskorúak védelmét szolgáló, a családi kapcsolatok rendezését célzó örökbefogadási szabályokra. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat (a továbbiakban: Mtj.) igyekezett megfelelni ezeknek az elvárásoknak, amennyiben sokkal hosszabban és részletesebben szabályozta a kérdést, s arculatát is igyekezett a kor követelményeihez igazítani. Az örökbefogadás továbbra is szerződésen alapuló kapcsolat, amelyet a felek a szerződési szabadság – partnerválasztás, a szerződés tartalmának szabad megválasztása – elvének megfelelően, az Mtj. speciális rendelkezéseinek alkalmazásával szabadon köthetnek. A felekre vonatkozó megkötések azonban enyhék: örökbefogadó bármely gyermektelen nagykorú lehet, aki 16 évvel idősebb az örökbefogadottnál²¹ – ami a kiskorú nevelési célú örökbefogadását segíti –, de méltányosságból kérhető ez alól is mentesség. Ugyanakkor továbbra is lehetséges nagykorú személy örökbefogadása, azaz az öröklési szerződés, vagy rendezési célra szűkített örökbefogadás – amennyiben a felek azt célozzák – az Mtj. alapján is megvalósítható. Enyhül a férfidominancia, ugyanis míg korábban házasságban élő személyek házastársuk kifejezett hozzájárulása nélkül is örökbe fogadhattak,²² addig az Mtj. szerint házastárs csak házastársának beleegyezésével fogadhat s fogadható örökbe. Szülőként kiskorú gyermek örökbeadásához pedig főszabályként mindkét szülő, így az anya hozzájárulására szükség van,²³ szemben az Optk. által megkívánta atyai hozzájárulással.²⁴ Emellett az Mtj. igyekszik elválasztani az örökbeadó szülő saját, ill. gyermekének nevében, érdekében tett nyilatkozatát, mikor utóbbihoz – bár csupán az örökbefogadószerződés megkötésével tett nyilatkozatához – a törvényes képviselőn túl a gyámhatóság hozzájárulását is előírja korlátozottan cselekvőképes kiskorúak esetén, 12 év alatti (cselekvőképtelen) örökbefogadandók esetén pedig magát a nyilatkozatot is a törvényes képviselő teszi, a gyámhatóság hozzájárulásával.²⁵ Ebben a körben azonban már privilegizált helyzete van az apának: noha törvényes gyermek felett mindkét szülőnek szülői hatalma, s így törvényes képviseleti joga van, de ez elsősorban az atyát illeti, „Mellette az anya a házassági életközösség tartama alatt csak a gyermek gondviselésével járó szülői jogokat gyakorolja”,²⁶ így az örökbeadáshoz hozzá kell járulnia, azonban a szerződés tartalmába beleszólása, s azzal kapcsolatos képviseleti joga nincs. Kivétel ez alól a házasságon kívül született gyermek, ahol szülői felügyeleti joga az anyának van, így a szerződés megkötésére is ő jogosult. A gyámhatóság jóváhagyta a szerződést, ha az örökbefogadást a gyermek érdekében állónak, a gyerekekre nézve anyagi, erkölcsi szempontból előnyösnek találta, aminek indoka például, hogy törvénytelen státusza megszűnik, örökösödési jogot kap, vagy atyai hatalom alá kerül, s jogosulttá válik az örökbefogadó nevének viselésére.²⁷

²¹ Mtj. 207. §.

²² MÁRKUS Dezső: *Az osztrák általános polgári törvénykönyv mai érvényében*. Budapest, Grill, 1907. 35., a 180. §-hoz fűzött megjegyzés.

²³ Mtj. 209. §.

²⁴ Optk. 181. §.

²⁵ Mtj. 211. §.

²⁶ Mtj. 266–268. §.

²⁷ RÉKASINÉ (2021) i. m. 103.

Az Mtj. más rendelkezéseivel is törekszik a családjogi jelleg erősítésére, mikor az örökbefogadottat a törvényes gyermek helyzetébe hozza.²⁸ Ugyancsak efelé hat, hogy a szerződés igazságügyminiszteri megerősítését előíró rendelkezésben megtagadási okként nevesíti, „ha a feleknek a körülményekből nyilvánvaló akarata a valóságban nem családjogi viszony alapítására irányul”.²⁹ Továbbra is fenntart azonban különbségeket, így a kapcsolat nem teljes: csak örökbefogadó és örökbefogadott között keletkeztet joghatást, esetleg az örökbefogadott leszármazóira, egyéb személyekre, a rokonság teljes körére nem – amit a szerződéses jelleg indokol, 3. személyre akarata és nyilatkozata híján szerződés nem keletkeztethet kötelezettséget, státuszát nem változtathatja meg. Nem azonos az örökbefogadott öröklési helyzete a törvényes leszármazóéval: kötelezési igénye alapjának számítási idejét az örökbefogadáshoz köti,³⁰ amit a szerződéses jelleg ugyancsak indokol. Örökbefogadó és örökbefogadott között is marad azonban gát: örökbefogadó nem örököl örökbefogadott után, a szerződésben fenn lehet tartani a vér szerinti szülők szülői felügyeleti jogát, örökbefogadó kizárható a vagyonkezelésből, valamint kizárható az örökbefogadott öröklési joga is,³¹ emellett az örökbefogadott új családnév viselésére csak a szerződésben való rendelkezés esetén jogosult.³² Nem volt kiköthető az örökbefogadó javára öröklési jog, sem az, hogy az örökbefogadó szülőt az örökbefogadott gyermek után mindazon jogok megillessék, melyek a szülőt a törvényes gyermekei után illetik.³³ A joggyakorlat sem tekintette a kapcsolatot teljesnek: noha az Mtj. 174. § kimondta, hogy örökbefogadásból *rokonság keletkezik* azok között, akikre az örökbefogadás kihat, a Kúria egy 1932-ben hozott döntésében kimondta, hogy az elhunyt örökbefogadó apa iparát az örökbefogadott kiskorú gyermek nem folytathatta, tekintettel arra, hogy az örökbefogadott gyermek és az örökbefogadó szülő között *rokonság nem létesült*.³⁴

Utóbbi szabályok továbbra is alkalmassá teszik az örökbefogadást más célokra való felhasználásra, hiszen lehetőséget biztosítanak a tartalom kiüresítésére; ugyanakkor az örökbefogadások jelentős részében már családi kapcsolat, kiskorú gyerekek családba fogadása céljából alkalmazták a jogintézményt.³⁵ Megállapítható, hogy az Mtj. az örökbefogadó oldalán örökbefogadó szülőként a szerződés megkötésének körülményeiben megerősíti a nők helyzetét, s egyensúlyt teremt az apai oldallal. Ugyanakkor az örökbefogadás joghatása, a családjogi kapcsolat örökbefogadók és örökbefogadott között – igazodva a vér szerinti szülő-gyermek viszonyhoz – továbbra is férfidominanciájú, amennyiben a szülői felügyeleti jog teljes terjedelme csak az apát illeti meg, az anyáé korlátozott és szubszidiárius. Kiskorú örökbefogadásának létrejötté esetén annak joghatásai továbbra is a férfi, az apa túlhatalmával jellemezhető. S ugyanez igaz

²⁸ Mtj. 215. §.

²⁹ Mtj. 213. §.

³⁰ Mtj. 2023. §.

³¹ Mtj. 219–220. §.

³² Mtj. 216. §.

³³ RÉKASINÉ (2021) i. m. 65., 70.

³⁴ A Kúria C.III.482/1932. döntése.

³⁵ RÉKASINÉ (2021) i. m. 103–104.

a vér szerinti szülő és örökbeadott gyermek közötti kapcsolatra, amely kihat az örökbefogadással kapcsolatos megállapodás megkötésére, a nyilatkozattételre is. S bár az örökbefogadással keletkező kapcsolat családjogi jellegét egyértelműen erősíteni igyekszik a törvény, messze nem a vér szerinti származással egyenjogú kapcsolat létesül a szerződéssel: ez, ahogy a fenti rendelkezésekből kitűnik, még a felek kifejezett akarata és szándéka esetén sem lehetséges.

A XX. század közepére tolódik el a hangsúly s az érdeklődés egyértelműen a családi kapcsolat, a kiskorú gyermekek felé.³⁶ A családjog hazai újraszabályozása a szocialista jogfelfogás és a kor társadalmi felfogásának megfelelően az örökbefogadás lehetőségét kizárólag kiskorúakra szűkíti,³⁷ s tartalmát, eljárásrendjét is alaposan megreformálja, s formálja a kor igényei szerint szinte folyamatosan.³⁸ Az örökbefogadás célja az örökbefogadott számára családi környezet, családi nevelés biztosítása³⁹ – ennek következménye, hogy örökbe fogadni csak kiskorút lehet. A szabályozás minden részében a kiskorúak érdekei felé tolódik a hangsúly, s a szabályozás az öröklésen túli teljes családi kapcsolat kialakítására tör.⁴⁰ Az örökbefogadás elsődleges célja itt már a kiskorú számára családi környezet, otthon teremtése, nevelésének biztosítása, így a szülői felügyelet minden esetben átszáll az örökbefogadóra. Háttérbe szorul az örökbefogadó szülő választása s a vagyoni szempontok,⁴¹ ezzel együtt a szerződéses jelleg helyébe a hatósági eljárás és döntés kerül. A szereplők egymásra találásában jelentős, kezdetben azonban nem privilegizált szerepe van az államnak. Megváltozik a szemlélet is: a korábbi patriarchális – azaz hogy a család feje az apa illetve férj – helyére az egyenjogúság eszméje kerül.⁴²

Az örökbefogadott – innentől gyermek – érdekének előtérbe kerülése mozdítja el az örökbefogadóval szembeni elvárásokat is az eddigiekről: a szükséges gondoskodás nyújtására alkalmasabb, így fiatalabb, lehetőleg házaspárok kerülnek előtérbe. A „megtervezett rokonság” paradigmájának szellemében a párok arra törekedtek, hogy az örökbefogadottak külsőleg és belsőleg minél jobban hasonlítsanak rájuk, s így minél kevésbé legyen feltűnő, hogy nincsenek közöttük biológiai kötelékek.⁴³ A korszakra jellemző a titkolózás: mivel a párok elsősorban a vér szerinti gyermek „pótlására” hasz-

³⁶ HOKSBERGE–LAAK időbeli felosztása nyomán, ami a nemzetközi örökbefogadások kapcsán született; ld. René HOKSBERGE – Jan Ter LAAK: Changing Attitudes of Adoptive parents in Northern European countries. In: David M. BRODZINSKY – Jesús PALACIOS (szerk.): Psychological Issues in Adoption: Research and Practice. Westport, Praeger, 2005. 27–46.

³⁷ 1952. évi IV. törvény (Csjt.) 47. §.

³⁸ A szabályokat 1960-ban, 1977-ben, 1986-ban, 1990-ben és 1995-ben is lényegesen módosították.

³⁹ Csjt. 46. §.

⁴⁰ A Csjt. 51. § kezdetben csak az örökbefogadó – örökbefogadott között létesít jogi kapcsolatot, 1960. május 1-től (az 1959-es Ptk. hatálybalépésének következtében szükséges változásként) az örökbefogadás kihat az örökbefogadó rokonaira, valamint az örökbefogadott leszármazóira is.

⁴¹ A Ptk. 1960-as hatálybalépése elvi szinten rendezte az örökbefogadással keletkező öröklési kapcsolatot az örökbefogadott kettős öröklési státuszának megállapításával.

⁴² Csjt. 23. § A házastársaknak a házaselet ügyeiben egyenlő jogaik és köteleességeik vannak. 72. § (1) A szülői felügyeletet a szülők együttesen gyakorolják.

⁴³ NEMÉNYI Mária – TAKÁCS Judit: Örökbefogadás és diszkrimináció Magyarországon. *Esély*, 2015/2. 68.

nálják az örökbefogadást, gyakran eltitkolják annak tényét környezetük, ill. az örökbefogadott gyermek előtt is.⁴⁴

A világháborúkat követően az örökbefogadható gyermekek száma visszaesik, ugyanakkor a gyermekekre vágyók számára az örökbefogadás, mint megoldás elfogadottsága nem. A hangsúly az örököskeresésről, az árvák helyzetének rendezéséről a kapcsolódás, a nevelés felé tolódik, hangsúlyosabbá válnak a női szempontok, a család, mint gazdasági egység helyett a család, mint érzelmi közösség jelentkezik. Ennek nyomán az örökbefogadók érdeklődése egyre inkább az egészséges, minél fiatalabb, a családba minél inkább beilleszthető gyerekek felé fordul – a Csjt. idején főként az örökbefogadók kívánságára csecsemőkorú gyerekek örökbefogadására került sor leggyakrabban –, célja a vér szerinti gyermek minél teljesebb pótlása, a szülői mivolt megélése. Ebben azonban a felnőtt szempontok a meghatározóak, ami a gyerekekkel szemben túlzott, idealista elvárásokban – a szülők egyéni, néhol fel sem ismert vágyainak kivetüléseiként – tükröződik, a gyermek csupán ennek eszközeként, reprezentánsaként szerepel. A hangsúlyeltolódással párhuzamosan ugyanakkor lassan a gyerekjogok is fejlődésnek indulnak, a jogszabályok garanciális elemeket építenek az örökbefogadási mechanizmusokba, igyekezvén gátat szabni az örökbefogadók, ti. felnőttek igényérvényesítésének. A hatóságok munkája egyszerre törekszik a gyerek érdekeinek megjelenítésére, az állam képviselőjére mind ideológiai, mint érdek szintjén, s ez működése során számos kérdést felvet.

Noha az örökbefogadás résztvevőinek egymásra találása – jobbára – már szervezett keretek között zajlik, az állami gondozott kiskorúak örökbeadására az állami gondoskodás egyik formájaként tekintettek, s ha az a kiskorú érdekében állt, úgy a gyámhatóság és az intézeti gyám az örökbefogadást elősegítette.⁴⁵ Az állami gondozott kiskorú örökbefogadásához a vérszerinti szülő hozzájáruló nyilatkozatára sem volt szükség,⁴⁶ sőt adott esetben meghallgatni sem kellett. Az intézeti gyám készítette elő és szervezte az állami gondozott kiskorúak örökbefogadását – ezzel újabb kérdéseket felvetve a gyermek jogainak oldalán: a gyám, aki a gyermek gondviselője, vagyonának kezelője és törvényes képviselője,⁴⁷ amely jogokat és kötelezettségeket elsősorban a gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolnia,⁴⁸ hogy képviselheti egyszerre a gyermeket (gyám „ügyfele”) az adott eljárásban, ahol az állam (gyám munkáltatója) célja adott ügyben érdekellentétben állhat? A gyermekekre vágyó felnőtt (örökbefogadó) s a gyermekről gondoskodni köteles (állam) érdekei sok esetben összefonódhattak a mielőbbi örökbefogadás mentén, akár szembeállva a gyermek érdekeivel.

⁴⁴ Az örökbefogadás titkosságát segítette az anyakönyvezésről szóló 1952. évi 19. tvr., ami örökbefogadás esetén előírta a gyermek újra anyakönyvezését – összhangban a Csjt. a gyermek névviselésére vonatkozó szabályával –, valamint a gyámügyi eljárás szabályozásáról szóló 955-84/1954. (TK. 78.) OM utasítás, amely az állami gondozásba vett gyermekek örökbefogadása esetére írja elő, hogy a vér szerinti szülőkkel az örökbefogadás tényét, az örökbefogadó nevét és egyéb adatait közölni nem szabad. S végül erre reflektál a Csjt. 1977. évi IV. törvénnyel való módosítása, amely bevezette a „titkos” örökbefogadást.

⁴⁵ RÉKASINÉ (2021) i. m. 128.

⁴⁶ Csjt. 48.§ (3).

⁴⁷ Csjt. 102. §.

⁴⁸ Csjt. 71. § (1).

Az ezredforduló időszakának individualista tendenciáinak terméke az örökbefogadók gyermekhez való jogának hangsúlyozása. A meddőség egyre nagyobb problémaként érinti a párokat, a pártalálás, házasság időben egyre inkább kitolódik, aminek következménye a gyerekszám további csökkenése, illetve az egyedülállók számának növekedése, akik a gazdasági viszonyok változása miatt már önálló örökbefogadóként is egyre jelentősebb számban jelentkeznek. Ez a kettős hatás, ti. a gyermekvédelem erősödése és a gyermekek utáni vágy növekedése s egyben ideálisnak tartott örökbefogadható gyermekek számának csökkenése – a nemzetközi trendeknek megfelelően – várhatóan lassan a tolerancia irányába mozdítja a hazai örökbefogadókat is, így elfogadóbbakká válhatnak a nagyobb, betegséggel küzdő, más rasszhoz, kultúrához tartozó, egyéb okból hátrányos helyzetű gyerekek irányába, noha egyelőre hazánkban ezen mozgások csak kismértékben érezhetőek.⁴⁹

Az örökbefogadás történetét vizsgálva világosan látszik a kezdetben döntő jelentőségű, jobbára racionális-financiális férfiszempontok háttérbe szorulása, a családjogi kapcsolat s az örökbefogadott érdekeinek felerősödése. Ugyanakkor továbbra is kérdés, hogy itt a mérleg két oldaláról beszélve kiegyenlítés, egyensúlyállapot, avagy a mérleg másik oldalra billenése következett-e be, azaz hol, hogyan jelennek meg ma a férfiszempontok az örökbefogadásban?

Az új Ptk. hatálybalépésével⁵⁰ a gyermek érdekeinek védelme alapvető szintre emelkedve⁵¹ hatja át a törvényt. Ezzel párhuzamosan az örökbefogadás céljaként a családi kapcsolatra törekvés egyértelműen átfordítja az örökbefogadás kereteit a korábbi örökbefogadói perspektívából, leszögezve, hogy a cél a gyermek érdekében, a gyermek számára keresni megfelelő felnőtt, elsősorban házaspárt örökbefogadóként. Az örökbefogadás szabályozása a korábbi törvényhez képest nem változott jelentősen, a hatóságok gyakorlata is viszonylag stabil. Ahogy az alábbi táblázatból látszik a szabályozás új alapokra helyezésével párhuzamosan ennek ellenére megindult az örökbefogadások számának emelkedése, de – mint a későbbiekben látni fogjuk – ennek valószínűbb oka az örökbefogadás iránti érdeklődés fellendülése, semmint a jogszabályok. A szabályozás látszólag koherens és gyerek-, valamint szülőpárti, a nemek egyenjogúsága mentén szabályoz, a gyakorlat azonban lát a működésével kapcsolatban problémákat.⁵² Vizsgáljuk meg ezeket férfiszempontból.

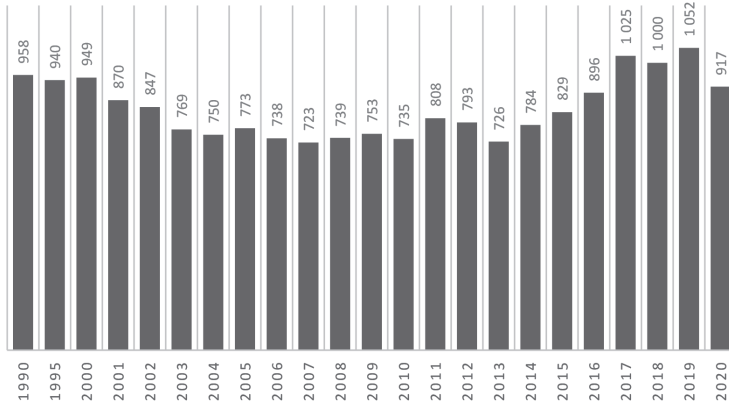
⁴⁹ NEMÉNYI–TAKÁCS i. m. 68.

⁵⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény a 2013. évi CLXXVII. törvény 34. § és 71. § alapján a 2014. március 15. után indult örökbefogadási eljárásokra alkalmazandó.

⁵¹ Ptk. 4:2. §.

⁵² „A korábbi tapasztalataink alapján azt is valószínűsítettük, hogy az örökbefogadás kapcsán deklarált célokkal szemben a hazai gyakorlatban az a felfogás uralkodik, hogy elsősorban az alkalmasnak talált szülőknek kívánunk gyermeket közvetíteni, mintsem az örökbe fogadható gyermekek érdekeit tekintve elsődlegesnek.” NEMÉNYI–TAKÁCS i. m. 94.

ÖRÖKBEFOGADÁSOK SZÁMA 1990-2020

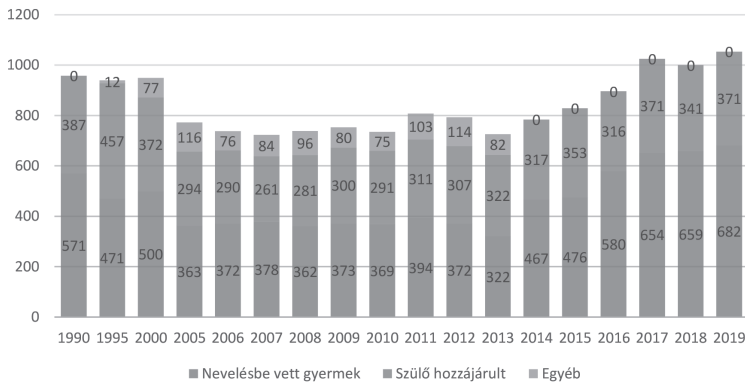

(Forrás KSH)

Férfiakkal kapcsolatos kérdés alapvetően három ponton bukkanhat fel. Egyrészt a gyermek vér szerinti apjaként szerepel egy férfi, másrészt szerepelhet örökbefogadóként, harmadikként pedig a gyermek körül a köztes időben, például nevelőként, nevelőszülőként, hivatásos gyámként stb. Időrendben haladva először vizsgáljuk meg a gyermek származását.

A hatályos jog szerint kizárólag kiskorú gyermek örökbefogadására kerülhet sor, főszabály szerint a kiskorú szüleinek hozzájárulásával⁵³ vagy a bíróság örökbefogadhatóvá nyilvánító határozata⁵⁴ alapján, megfosztva az eredeti szülőket szülői státuszuktól. Ahogy a diagramon láthatjuk, az örökbefogadások kisebb részére kerül sor a vér szerinti szülő elhatározása, hozzájáruló nyilatkozata alapján.

ÖRÖKBEFOGADÁSOK HÁTTERE

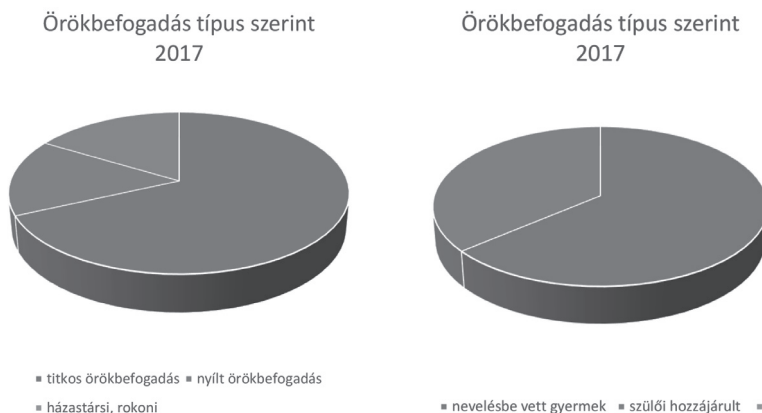

(Forrás KSH)

⁵³ Ptk. 4: 120. § (1).

⁵⁴ Ptk. 4:124. §.

A szülői hozzájáruló nyilatkozat jellemzően két esetkörben fordul elő: a vér szerinti szülő hozzájárul újszülött gyermeke nyílt örökbefogadásához, illetve a gyermek rokoni, vagy a szülőtárs új házastársa általi örökbefogadásához. A 2017-es adatokon illusztrálva az 1025 örökbefogadásból 158 nyílt, 168 házastársi, rokoni örökbefogadás volt, amely számok összege közelítően megfeleltethető az azévi szülői hozzájáruló nyilatkozattal történt örökbefogadásnak, s illusztrálja, milyen ritka a szülő ismeretlen általi örökbefogadáshoz adott hozzájárulása.

(Forrás KSH)

A hozzájáruló nyilatkozatok kapcsán felmerülő kérdések a vér szerinti szülők kilétének, a családi státusz rendezetlenségének problémáját vetik fel. A hozzájárulás a gyakorlatban alapvetően az anyát érintő kérdés. Az örökbefogadható gyerekek viszonylatában a vér szerinti anya általában ismert, de az apai jogállás elsősorban többségben betöltetlen, és semmiféle adat sem áll a férfiről rendelkezésre, sokszor a vér szerinti anyák sem szívesen beszélnek róla.⁵⁵

A jogszabály szövege a gyermek szüleinek hozzájárulását írja elő.⁵⁶ Kérdésként merülhet fel a szöveg megfogalmazása alapján, hogy ezen nyilatkozat megtételére csak a gyermek születési anyakönyvi kivonata szerint szülőnek tekinthető személyek jogosultak-e, avagy a vér szerinti szülőket megillető jogról beszélhetünk-e. A jogszellemségéből adódóan szülőként az e státuszban nyilvántartott személyekre kellene vonatkoznia a rendelkezésnek. A törvény felsorolja azonban, hogy mely esetekben nem szükséges a szülő hozzájáruló nyilatkozata az örökbefogadáshoz, így pl. ha szülői felügyeleti jogát a bíróság jogerősen megszüntette, ha gyermekét annak érdekében, hogy más nevelje fel – *személyazonosságának feltárása nélkül* – egészségügyi intézmény által arra kijelölt helyen hagyja és hat héten belül a gyermekért nem jelentkezik, vagy *ha a szülő személye ismeretlen*.⁵⁷ Utóbbi két fordulat kétségeket támaszthat a szülői

⁵⁵ BOGÁR Zsuzsa: *Az örökbefogadás lélektana*. Ágacska Alapítvány, 2016. 69.

⁵⁶ Ptk. 4:120.§ (1), 4:125-126.§

⁵⁷ Ptk. 4:127.§ (1)

státusz mibenléte kapcsán, ugyanis szülőként hivatkozik a szöveg ezen személyekre, ugyanabba a felsorolásba illesztve, ugyanazt a kifejezést használva a szülőként nyilvántartott és a jogi értelemben vett szülői státusszal nem rendelkező személyekre, ti. az anyakönyvben szereplő szülő definitive nem lehet ismeretlen, hiszen kilétéről a hatóság pontos információkkal bír. Az első fordulat az inkubátorban hagyott csecsemők esetén teszi lehetővé az örökbeadást azzal, hogy a lemondásra ráutaló magatartásként tételezi a gyermek kijelölt helyen való elhelyezését, míg a második fordulat az egyéb módon elhagyott, vagy anyakönyvi értelemben rendezetlen státuszú gyermekekre alkalmazható. Csakhogy ezen esetekben jogi értelemben nem szülők a vér szerinti szülők, noha a jogszabály akként utal rájuk. Örökbefogadásnál ezek szerint szülőnek tekintenénk a vér szerinti szülőket is, noha az anyakönyvben nem szerepelnek, esetleg nem is tekintenénk elvárásnak a gyermek státuszának tisztázását örökbefogadás előtt? Esetleg a Csjk. egész örökbefogadás címe alatt kettős, *noch dazu* vér szerinti szülő értelemben használnánk a kifejezést?

Másodsorban értelmezzük a második fordulat 'a személy ismeretlensége' kifejezést: azonos a jogi státusz rendezetlenségével? Hisz az, hogy létezik két vér szerinti szülő, a tudomány állása szerint nem kétséges, mindössze kilétük maradhat homályban egyes személyek előtt. Jelen esetben ki az, aki előtt ismeretlen a szülő, értelemszerűen vizsgálatunk szempontjából az apa személye? Az örökbefogadók, a gyermek, a hatóságok, a gyámhatóság előtt? Minden valószínűség szerint az anya előtt ismert a személy kiléte, hisz ismeretségüknek és közeli kapcsolatuknak élő bizonyítéka született. Ennek fényében tulajdonképpen az anya döntésén múlik, hogy megnevezi-e az apát harmadik személyeknek, a hatóságnak, értesíti-e egyáltalán az apát apaságáról, majd ezt követően az apa és a hatóság döntése, hogy ennek fényében milyen lépéseket tesz – tulajdonképpen az anya nyilatkozata lenne elvben a meghatározó a férfi ismeretlenségének megszüntetésére. Csakhogy a gyakorlat által megtürt hallgatás, elhallgatás számos problémát felvet.

Az apai státusz betöltetlensége az örökbeadások során egyes becslések szerint 90%-ot is elérheti. Amennyiben a szülőanya nem házas, az örökbeadásnál nyilatkozhat úgy, hogy nem kívánja megnevezni az apát. Ekkor a gyámhivatal nem keresi a férfit, lefolytatja nélküle az eljárást. Azaz, ha az apai státusz betöltetlen, elegendő az anya hozzájáruló nyilatkozata, ami nagyban megkönnyíti és meggyorsítja az eljárást. Előfordulnak, előfordulhatnak olyan esetek, ahol az apa kiléte a hatóság előtt is ismert vagy könnyen felderíthető, jogi értelemben mégsem tesznek lépéseket a családi jogállás rendezésére. Az apa kilétének tisztázására a gyakorlatban nemhogy nem tesznek kísérletet, épp ellenkezőleg, az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében néha kifejezetten kerülik az eljárás résztvevői az apai státusz tisztázását.⁵⁸ Jogszabály rendelkezése nem teszi és nem is teheti kötelezővé mindkét szülő azonosítását, ugyanakkor az apa érdekei mellett a gyermek érdeke is ezt diktálná: anélkül veszít el egy vér szerinti szülőt, hogy

⁵⁸ „Előfordulnak viszont olyan esetek is, mikor a szülők élettársak, esetleg több közös gyereket is nevelnek, sőt az apa is elkíséri a gyámhivatalba az anyát. A közvetítő civil szervezetek gyakran ilyen esetben is lebeszélnek az apát az apaság elismeréséről, hogy „ne kelljen még egy papírral vacakolni!” MÁRTONFFY Zsuzsa: A vér szerinti apa jogai örökbeadásnál. <https://orokbe.hu/2016/11/16/a-ver-szerinti-apa-jogai/>

annak akár erről tudomása, döntési lehetősége lenne. Pótolhatatlan információktól is eszik: amennyiben nagykorúként származását megismerné, elenyészően kevés esélye lesz arra, hogy az apát, apai rokonságát felkutassa, hisz a hatósági iratokból személye nem azonosítható, s az addig eltelt idő – jellemzően több évtized – tovább nehezíti, számos esetben ellehetetleníti a kutatást. A gyermek képviselője – legyen az az anya vagy gyám – kétségkívül összeférhetetlen ebben a kérdésben a gyermekkel: saját örökbeadással kapcsolatos döntésük kivitelezését megkönnyíti, ha nem tesznek lépéseket az apa felkutatására, noha a gyermek érdeke épp a felkutatás volna.

Szólnak érvek az apa felkutatása, a jogi helyzet rendezése ellen is: például miközben a gyermek érdeke a mielőbbi családba kerülés, ezt kitolná adott esetben egy apasági per lefolytatása, meglehet az anya által megnevezett apa alkalmatlan, nem hajlandó, vagy nem képes a gyermek nevelésére, sőt esetleg családi kapcsolatok megromlását, más viszonyok feldúlását, ezzel tartási, kapcsolattartási, lakhatási stb. nehézségeket okozhatnak a státuszrendezés irányába tett lépések akár nem érintett személyeknek is. Egy családi állapot változása előtt megváltoztatni a családi állapotot – esetleg a felek akaratával szemben – felesleges kényszernek tűnhet stb. Csakhogy a gyermek legjobb érdekét nem mindig a gyors, sokkal inkább az alapos ügyellátás biztosítja, s az apa személyének tisztázása nélkül hogyan győződhetne meg arról bárki, hogy a gyermek örökbeadásának feltételei fennállnak, mert a gyermek „szülei nem élnek, vagy [...] megfelelően nevelni nem képesek”⁵⁹

Az apa akaratnyilvánításával kapcsolatos kérdés jognyilatkozatának besorolása, ami az anya nyilatkozatával esik egyező elbírálás alá az alábbiak szerint. Főszabályként az apa maga nyilatkozik döntéséről. Amennyiben az apa kiskorú és cselekvőkép-telen, helyette törvényes képviselője jár el; ha kiskorú korlátozottan cselekvőképes, maga teheti meg törvényes képviselője nélkül a jognyilatkozatát. Ha az apa nagykorú és cselekvőképességében a családjogi jognyilatkozatok tekintetében részlegesen korlátozták, jognyilatkozata akkor érvényes, ha ahhoz a törvényes képviselője hozzájárul, ha azonban cselekvőképtelen nagykorú, hozzájárulását nem kell beszerezni.⁶⁰ A rendelkezés eszerint életkor alapján megkülönbözteti a cselekvőképességükben nem teljes személyek nyilatkozatát:

- Kiskorú korlátozottan cselekvőképes – önállóan nyilatkozhat.
- Nagykorú családjogi nyilatkozataiban részlegesen korlátozott – nyilatkozata törvényes képviselőjének hozzájárulásával érvényes.

Ugyanez a megkülönböztetés cselekvőképtelenek esetében is fennáll:

- Kiskorú cselekvőképtelen – nevében törvényes képviselője nyilatkozik.
- Nagykorú cselekvőképességében teljesen korlátozott – nem nyilatkozhat.

Az apa akaratát tükröző jognyilatkozatának figyelembevétele úgy tűnik nem az apa belátási képességétől, hanem az apa életkorától függ. Kiskorúak esetén cselekvőképességük, a gyerekekről való gondoskodási képességük, a szülői felügyelet körébe tartozó kötelezettségeikkel kapcsolatos teljesítési képességük megerősödése, megváltozása

⁵⁹ Ptk. 4: 123. § (1).

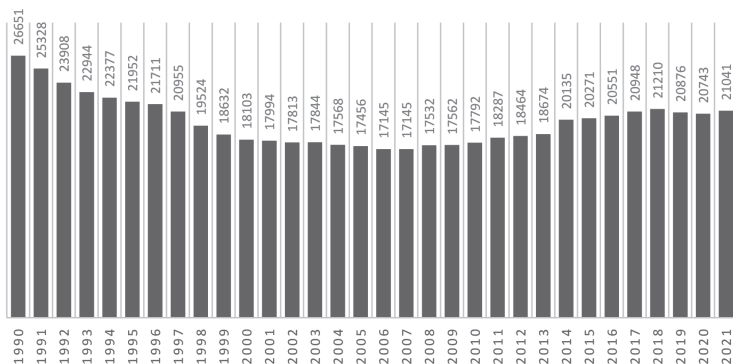
⁶⁰ SZEIBERT Orsolya: Negyedik könyv. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagycommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 853.

életkoruk növekedésével várható. Ez azonban csupán egy váromány, amely váromány realizálásának esélye adott esetben nagyobb lehet, mint a nagykorúak cselekvőképességének visszaállítására vonatkozó esély, azaz valószínűbb, hogy egy 17 éves betölti a 18. életévét, mint hogy egy mentális betegségben szenvedő felgyógyul, tehát egy váromány valószínűségére alapulnak a várományossal szembeni követelmények. Meglehet azonban, hogy egy nagykorú, cselekvőképtelen személy – például a magyar gyakorlat szerint a Down szindrómában szenvedők, de akár egy idős, demens személy – is állhat olyan szeretetkapcsolatban gyermekével, ami indokoltá teheti feltehető akarata figyelembevételét annak ellenére, hogy a gyermektől való gondoskodásban, döntéseiben kétségkívül támogatásra szorul, mégis túlzásnak tűnik akaratának teljes negligálása. Kétségtelen, hogy fiatalon bátrabb és hosszabb időre kiható döntéseket hozunk, de ez karcús indoknak tűnik az érettebb korban, ámde betegen hozott döntések hátrányos megkülönböztetéséhez.

A vér szerinti szülő-gyermek kapcsolat másik oldala a gyermek bíróság általi örökbe fogadhatónak nyilvánítása, amelyre a nevelésbe vett gyermekek esetén kerülhet sor. A nevelésbe vételt a gyermek veszélyeztetettsége indokolja, melynek számtalan oka lehet, pl. családon belüli erőszak, elhanyagolás, szegénység miatti problémák stb.⁶¹ Utóbbi az egyedülálló szülőket fokozottan fenyegető helyzet, ahol a családok megerősítése, az apákon lévő nyomás hangsúlyos.

A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyermekek számának növekedése az elmúlt időszakban látszólag megállt, viszonylag magas értéken stagnált.

GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSBAN RÉSZESÜLŐ KISKORÚAK ÖSSZESEN

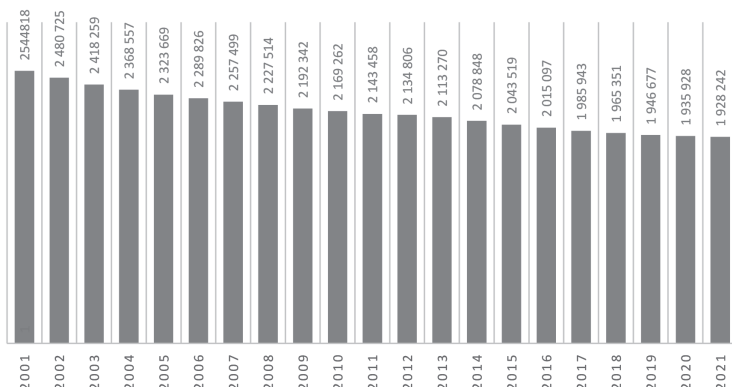

(Forrás KSH)

Ez a stagnálás azonban tulajdonképpen további lassú növekedés, hiszen a kiskorúak összlétszáma folyamatosan csökken Magyarországon.

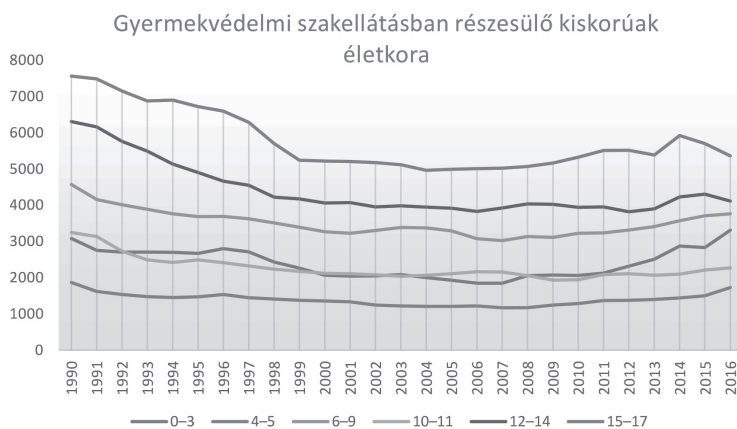
⁶¹ Noha a családból kiemelni anyagi okokból nem lehet a gyermeket (a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 7. §), a hatósági munkában erre a mai napig számos példát látni, ld. az alapvető jogok biztosának jelentését az AJB-2026/2017. számú ügyben, a Fővárosi Törvényszék 38.K.705.088/2021/9. sz. ítélete.

ISKOLÁSKORÚ NÉPESSÉG LÉTSZÁMA

(Forrás KSH)

Egyértelműen negatív irányú változás az ellátásra szorulókat összetétele: meredeken emelkedni kezdett a legkisebbek száma az ellátottak között,⁶² ami annál is inkább aggasztó, mivel hosszú távon a további növekedés irányába hat – az ellátórendszerbe bekerültek nehezen szabadulnak a rendszerből, többségük nagykorúságuk eléréséig bennragad.

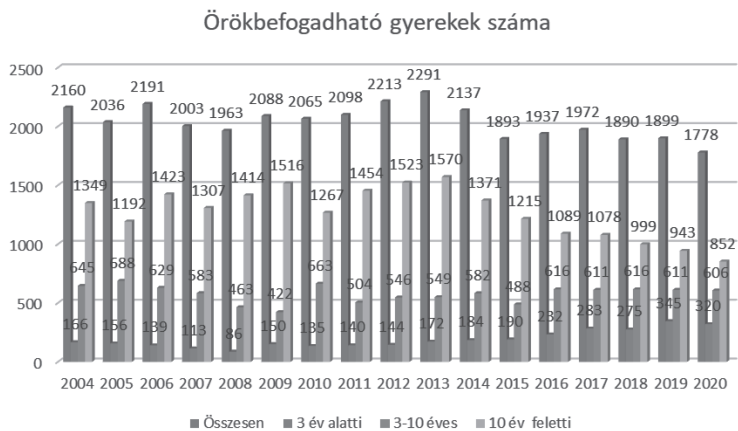

(Forrás KSH)

A nevelésbe vett gyermekszám alakulásának trendjeivel korrelál az örökbefogadható gyermekek számának alakulása. A nevelésbe vett gyermekek számának stagnálása mellett láthatóan folyamatosan csökken az örökbefogadható gyermekek száma, különösen az idősebb gyermekek körében. Ezzel szemben sajnos fokozatosan nő az

⁶² Ennek egyik oka a szegénységben élők számának növekedése, ahol legsúlyosabb a helyzet a 6 év alattiak korcsoportjában, ott 15 év alatt megduplázódott a mélyszegénységben élők száma, ld. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

örökbefogadhatók száma a legifjabb korosztályban, párhuzamosan a nevelésbe vett kicsik számának növekedésével. Ebben a körben a gyermekek származása, az apa személyének ismeretlensége komoly akadályt jelent az örökbefogadással kapcsolatban. Az örökbefogadásra várományosok jelentős része, kb. 75% fehér bőrű – azaz nem roma –,⁶³ egészséges, 3 év alatti gyermeket szeretne.⁶⁴ Az örökbefogadható gyermekek között ezek aránya kb. 7%. Minthogy azonban az apa ill. a származás az esetek kisebb részében ismert, így ez a kérdés folyamatosan kihívást támaszt az örökbefogadással foglalkozókkal szemben.⁶⁵

(Forrás KSH)

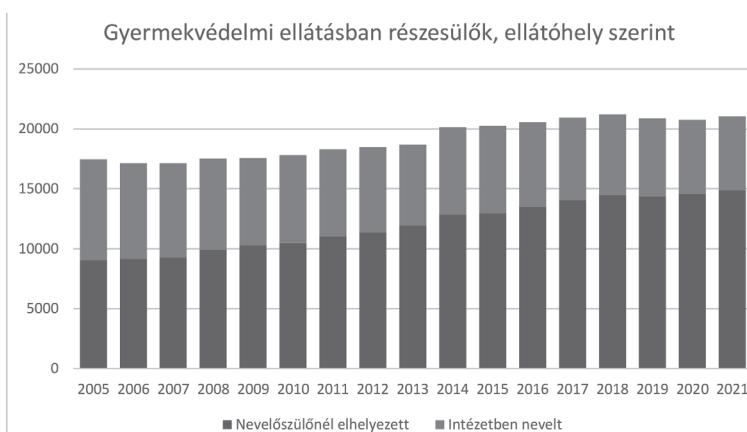
A gyermekvédelmi ellátáson belül a törvényi előírások szellemében fokozatosan nőtt a nevelőszülőnél elhelyezett kiskorúak száma az ellátási helyet illetően – noha a kívánt mértéket nem sikerült elérni –, ez a trend azonban az utóbbi időben a nevelőszülői létszám stagnálásával megtorpanni látszik. A nevelőszülői hálózatban házaspárok – ahol az elsődleges gondozó a nő –, illetve egyedülállóként elsősorban asszonyok szerepelnek, a számos gyermekotthonban a nevelői munkát ellátók kizárólagosan vagy többségében nők.⁶⁶ Ennek következtében a nevelésbe vett gyerekek jelentős része nem találkozik férfimintával, noha az ebben a helyzetben kiemelten fontos lenne.

⁶³ Annak ellenére, hogy a származás önbevallás alapú, annak megjelölése az örökbefogadási eljárásban nem kívánatos, mégis maig nagyon sok örökbefogadni szándékozó megjelöli jelentkezőkor a gyerek származására vonatkozó kikötéseit. BOGÁR i. m. 69.

⁶⁴ NEMÉNYI-TAKÁCS i. m. 77. Az örökbefogadni szándékozó 43%-a maximum féléves, további 40% legfeljebb 3 éves, 15% 3-6 éves, 2% pedig 6-10 éves korú gyermeket vállalt volna. A kérelmezők 65%-a kizárólag teljesen egészséges, 34%-a gyógyítható betegségben szenvedő gyermeket vállalt. A kérelmezők 66%-a kizárta a roma gyerek örökbefogadását.

⁶⁵ NEMÉNYI-TAKÁCS i. m. 79. Vizsgálatukban az örökbefogadott gyerekek 27%-a roma, 2% deklaráltan nem roma, 70%-ának etnikai hovatartozásáról nincs információ.

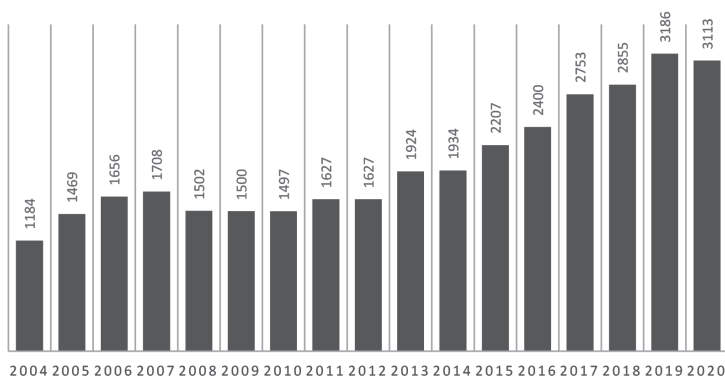
⁶⁶ Az alapvető jogok biztosa mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus jelentése az A JB-3341/2016. számú ügyben: <https://tinyurl.com/yk2edacv>

(Forrás KSH)

A férfiszerep megjelenésének harmadik szintere az örökbefogadói oldal. Ahogyan azt a történeti részben láthattuk, korszakokon át a férfierdekek határozták meg az örökbefogadói minőséget, kizárólag férfi szerepelt ebben a pozícióban. A szabályozás napjainkra demokratizálódott, súlypontja átkerült a gyermek érdekeire, s a hatályos jog elvben az egyenjogúság elvének megfelelően szabályoz. A statisztika szerint egyre több személy várakozik örökbefogadásra. Örökbefogadók a Ptk. szerint elsősorban házaspárok lehetnek, 2021 márciusától bármely nemű egyedülálló kizárólag az illetékes miniszter egyedi méltányossága alapján fogadhat örökbe.⁶⁷ A nyilvántartásba vett, örökbefogadásra alkalmas várakozó kb. 10-12% egyedülálló, elenyészően kis részük egyedülálló férfi.⁶⁸

ÖRÖKBEFOGADÁSRA ALKALMAS VÁRAKOZÓ

(Forrás KSH)

⁶⁷ Ptk. 4:121. §.

⁶⁸ NEMÉNYI–TAKÁCS i. m. 77.

Az örökbefogadói oldalra vonatkozó 2020-as jogszabályszigorítás egyes társadalmi várakozások szerint az azonos nemű párok örökbefogadásának ellehetetlenítése céljából született, amire korábban is történtek kísérletek,⁶⁹ ti. élettársak, bejegyzett élettársak közös gyermekké nem fogadhatnak örökbe, csupán egyedülállóként indíthatják meg az eljárást. Ugyanakkor a szabály nem csupán a meleg párok, hanem minden egyedülálló helyzetét alaposan megnehezíti. Történik mindez annak ellenére, hogy a válások, kapcsolatok felbomlásának nagy száma miatt kb. minden 5. család egyszülős,⁷⁰ s az örökbefogadó családok esetén sincs garancia ennek elkerülésére. Az egyedülálló férfiakat különösen súlyosan érinti ez a korlátozás, lévén biológiai okokból szűkebb lehetőségük van alternatív technikákkal megoldani a gyermekhez jutást.

A házasság követelményének előírása nem egyedülálló a magyar jogban. Franciaországban több mint két év házasság nélkülözhetetlen, a portugál jog a házastársak általi közös örökbefogadásához négy éve fennálló házasságot vár el, Olaszországban legalább három év házasság, vagy három év tartós kapcsolatot ír elő a törvény.⁷¹ Nem található azonban statisztikai adat arra vonatkozóan, hogy a házassági évek megalapozzák-e az örökbefogadás sikerességét. A személyi kört érintő megszorítás felé ható jogszabályváltozás épp ellentétes a nemzetközi trendekkel, amelyek az (akár azonosnemű) élettársak általi közös gyermekké fogadás felé nyitnak.⁷² A nemek, illetve az egyedülállóak–házasok közötti megkülönböztetés a gyermek érdekében természetesen elfogadható. Az egyenlő elbánás és a gyermek érdekének elve mentén azonban nem lehet indokolatlan, túlzó vagy öncélú, nem járhat a hátrányba kerülő fél jogainak sérelmével. Egyrészt indokolt minden gyermek számára az ideális befogadó közeg megtalálásának a vágya, ugyanakkor a realitás az, hogy több gyermek vár örökbefogadásra, mint ahányat belöldi házaspárok fel fognak nevelni. Az örökbefogadók által kevésbé preferált idősebb, egészségkárosodott, roma gyerekek számára megoldást a nemzetközi örökbefogadás, vagy egy alkalmas egyedülálló örökbefogadó jelenthet. Mérlegelésre kerülhet, vajon mi sérti jobban a gyermek érdekét: nyelvének, kulturális hagyományainak, gyökereinek elvesztése, addigi tudásának teljes devalvációja, vagy két azonos nemű szülő, ill. egy szülő átmeneti vagy végleges hiánya?

⁶⁹ Ld. erről az alapvető jogok biztosának az AJB-3481 /2017. számú ügyben született jelentését.

⁷⁰ Ld. KSH 2016-os mikrocenzenus adatait: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_6.pdf

⁷¹ KÉPÍRÓ Angéla: Örökbefogadás itthon és külföldön. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD tanulmányok*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2008. 187–212.

⁷² SZEIBERT Orsolya: A gyermek érdeke mint meghatározó szempont a szülői felügyelettel és örökbefogadással kapcsolatos rendelkezések újabb módosításaiban. *Családi Jog*, 2018/2. 48–52.